

Kumous, pelko ja urkinta: 1930- ja 1940-luvun sisäpoliittiset kaappauskriisit

SEPPO TIIHONEN

Poliittinen toiminta on monikerroksista. Juridiikan määrittelemät eduskunnan ja hallituksen viralliset ratkaisut ovat oikeudellisesti tärkeimpiä. Ne tehdään julkisesti, ja niistä laadittavat pöytäkirjat ovat kaikille avoimet. Voidaan puhua politiikan virallista, juridisesta päätöksentekotasosta. Toiselle, hieman suljetummalle kerrokselle, kuuluvat ennen virallisia päätöksiä käytävät poliittiset neuvottelut ja sopimukset hallituksessa sekä eduskunnassa. Kyse on politiikan neuvottelu- ja sopimistasosta. Neuvotteluista laadittavat dokumentit, siinä määrin kuin niitä edes laaditaan, tulevat julkisiksi tietyn salassalooajan jälkeen. Sisäpolitiikan osalta arkistot avautuvat 25 vuoden jälkeen, ulkopoliittiset asiakirjat avautuvat 40 vuoden päästä ja luvanvaraisesti valikoivasti aiemminkin. Poliitiikan kolmas kerros, vakoilun ja kumouksen taso, on kaikkein salaisin. Ei-parlamentaariset, jopa vallankumoukselliset pyrkimykset ja niiden kumoamiseen tähtäävät valtiolliset toimet kuuluvat tälle tasolle. Asioista laadittavat viranomaisten asiakirjat tulevat nykyisin julkisiksi vasta 60 vuoden päästä.

Politiikan kerroksellisuuden ja asiakirjojen portaittaisen avautumisen takia politiikan syvärakenteet, yksittäisten toimenpiteiden syyt sekä toimijoiden ratkaisut voidaan tunnistaa vasta salaisimpien arkistojen avauduttua. Viime vuonna julkisuuteen on tullut kaksi kirjaa (Martti Ahti: *Kaappaus?* ja Osmo Jussila: *Suomen tie*), jotka ainakin osittain tukeutuvat tähän kolmannen kerroksen aineistoon. Kirjat tuovat uudenlaisen näkökulman ja aiempaa perusteellisemmän näkemyksen erityisesti Mäntsälän kapinaan vuonna 1932 ja huhuina levinneeseen kommunistien kaappaushankkeeseen. Molemmissa

tapauksissa oli joko kumouksen uhka tai ainakin liikkeellä sitä koskevia huhuja. Valtio torjui niitä.

Kirjat tuovat esille Suomen sisäpolitiikan tiiviin kytkennän kansainvälisten suhteiden muutoksiin ja eri yhteiskuntajärjestelmien väliseen kilpailuun. Erityisesti vuoden 1948 kriisi osoitti kytkennän. Molemmista kirjoista ilmenee, kuinka kiinteästi kumoukselliset pyrkimykset ja traditiot kuuluivat suomalaiseen poliittiseen toimintaan. Kumouksen uhka näyttäytyy realiteettina niin pitkälle kuin arkistot aukenevat. Poliitiikan ensimmäistä ja toista kerrosta ei voida ymmärtää ennen kuin kumoukset ja niiden torjunnat on analysoitu.

Arkistojen avautumisen porrastaminen ja politiikan syvimpiin virtoihin kiinnipääsemisen hidastaminen johtuu yhteiskunnallisen ja poliittisen päätöksenteon kerroksellisuudesta.¹ Tutkijat ja poliitikot saavat tietoa asioista samalla tavoin, hierarkkisesti. Useimmat ensimmäisen kerroksen poliittiset päättäjät, kansanedustajat ja ministerit, eivät juridisista päätöksistä tehdessään ole tienneet mitään kolmannen kerroksen tapahtumista. He ovat kuulleet huhuja ja juoruja. Osallistujia he eivät ole olleet. Välikerroksen tiedot ovat astetta suljetumpia kuin virallisen tason tiedot. Päättäjät kuuluvat suomalaisen politiikan parhaiten informoituun eliittiin.

¹ Poliitiikan kerroksisuus sekä arkistojen avautumisen ajallinen porrasteisuus heijastuu myös tutkijayhteisöön. Niinpä tutkijat joutuvat kilpailemaan siitä, ketkä pääsevät ensimmäiseksi kiinni aluksi ei-julkisiin ja sitten salaisiin arkistoihin. Arkistoviranomaiset ja poliittiset päättäjät asettavat tietoisesti tutkijat arvojärjestykseen. Tutkijoiden »vakavuus» ratkaisee sen, kuka pääsee missäkin vaiheessa mihinkin arkistoon.

Pisimpään julkisuudelta varjellut arkistot osoittavat, että poliittinen toiminta ei ole koskaan rajoittunut Suomessa valtiosäännön säätelemiin parlamentaarisiin muotoihin. Esimerkiksi kansalaissodassa, 1920- ja 1930-luvun taitteen oikeistoradikalismien myllerryksissä, toiset maailmansodan aikana sekä 1940-luvun lopun »vaaran vuosina» yhteiskunnan hallinta ratkaistiin armeijan ja poliisin toimenpitein. Poliittiset toimijat eivät jääneet parlamentin saleihin. He ottivat käyttöönsä kumouksellisia keinoja. Vastaavasti hallitusvalta ei pysynyt vallassa pelkästään juristien vaan asevoiman ja salaisen urkinnan avulla. Vaikka parlamentarismi tuotiin Suomeen jo heti itsenäisyyden alussa, salainen ja kumouksellinen toimintatraditio elivät ainakin niin kauan kuin voimissaan olivat ne, joiden nuoruudessa konspiraatiivinen toiminta oli ainoa vaikuttava politiikan muoto.

Politiikan syvärakenteissa, salaisen toiminnan tasolla, valtion puolelta politiikkaa johtivat poliisin ja armeijan johto sekä presidentti ja jotkut ministrit. Ahdin ja Jussilan kirjat sisältävät uutta tietoa Suomen ylimmän poliittisen johdon sisäisistä suhteista ja valtakytkennoistä poliisin, armeijan ja hallitusvallan kesken. Niiden pohjalta voidaan analysoida salaisen toiminnan historiallisia juuria, arvioida niiden jatkuvuutta ja merkitystä myös nykyajalle, suomalaiselle henkiselle ilmapiirille, kyräilylle, vaikenemiselle sekä suiden tukkimiselle.

Varsinaisesti salainen toimintamalli tuli Suomeen, kun suomalaiset poliittiset toimijat joutuivat pakenemaan Venäjän urkintajärjestelmää, poliisi-valtaa ja ruoskahallintoa vuosisadan alussa. Parlamentaarinen politiikka oli osoittautunut mahdottomaksi. Itsenäistymistä ajaneet aktivistit menivät Saksaan hankkimaan aseellista koulutusta. Toisaalta Venäjän vallankumoukselliset piileskelivät Suomessa ja valmistelivat omaa vallankumoustaan. Pakoilu, urkinta ja aseiden käyttö olivat politiikan tärkeimpiä välineitä. Luonnollista oli, että se veti mukaansa henkilöitä, jotka olivat kiinnostuneet enemmän seikkailusta kuin politiikan sisällöstä.

Itsenäistyminen kaikkine kriiseineen ja Euroopan poliittinen uudelleenryhmittyminen ei muuttanut tilannetta. Yksinvallasta ei hypätty ongelmitta demokratiaan. Itsenäistymisen luomasta parlamentarismista huolimatta 1920- ja 1930-luku ovat verrannolliset 1910-lukuun. Kansalaisten omat kaartit törmäsivät yhteen heti kun Suomi irtautui Venäjältä. Kansa jakautui kahtia. Sodan voittajan silmissä osa väestöstä oli luotettavaa ja osa oli epäluotettavaa. Toisaalta Neuvostoliiton harjoittamaa sosialistisen vallankumouksen lähetystyötä kavahdettiin.

Suomalaiset vallanpitäjät kokivat, että paha Venäjä ulottaa vallankumouksen meille sekä suoraan rajan yli että sen lisäksi kansalaissodan hävinneiden välityksellä.

Myös kansalaiset olivat aktiivisia oman voimansa käytössä. Piirit, jotka olivat organisoineet salaisesti asevoimia 1910-luvulla, eivät luopuneet järjestöistään senkään jälkeen kun maan virallinen armeija oli muodostettu. Kaikki urkintaan, sabotaaseihin ja provokaatioihin viehtyneet eivät päässeet tavoittaan eroon parlamentarismien käyttöönoton jälkeen. Kansalaisten omaehtoinen järjestyksen suojeleminen joko suojeluskunnissa, punakaarteissa tai muissa järjestyksikaarteissa oli tehnyt tepposensa. Kansa oli oppinut pitämään itse järjestystä, eikä se luottanut valtiotaltaan. Sittenkin kodinturvatehtäviä hoitanut suojeluskuntajärjestö kytkettiin virallisiin puolustusvoimiin. Yllättävän suuria kansanjoukkoja oli kiihottavissa ulkoparlamentaariseen laupuanliikkeeseen, talonpoikaismarssiin ja Mäntsälän kapinaan.

Kaikkien poliittisten ajattelutapojen ei annettu toimia vapaasti, mistä syystä vallankumoukselliset hakeutuivat konspiraatiivisiin menetelmiin. Jyrkimmin kannalleen jääneet sodan häviäjät pitivät yhteyksiä jo autonomian loppuvuosikymmeninä sortajaksi määrittyneen Venäjän perilliseen, Neuvostoliittoon. Kommunistit pakenivat Suomesta niin kuin kagaali ja aktivistit aikoinaan. Salainen kumouksellinen toiminta, urkinta, vakoilu ja sabotaasit täydensivät parlamentarismia.

Kun kansa käytti oman käden oikeuttaan ja jatkoi salaista vakoilupainotteista toimintatapaansa, myös valtiotalta turvautui salaiseen toimintamalliin. Poliisi ja armeija pidettiin vahvoina sekä sisäistä että ulkoista vaaraa vastaan. Etsivältä keskuspoliisilta ei puuttunut työtä eikä voimavaroja. Neuvostoliiton yhteydet Suomen kommunisteihin lisäsivät paineita sisäisen kontrollin tehostamiseen. Myös puolustusvoimia muistutettiin sen tehtävästä sisäisen järjestyksen ylläpitäjänä.

Vuoden 1939 lopulla alkanut sota osoitti sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden korostamisen olleen viisasta politiikkaa. Sota-aikana hallituksen sisäistä vahvuutta, armeijaa ja poliisia, tehostettiin edelleen, ja hallituksen valta ulotettiin kaikkialle yhteiskuntaan. Sitä lisättiin poikkeusvaltuuksilla, ja vastaavasti kansalaisten perusoikeuksia supistettiin. Poikkeusvaltuudet kohdistettiin kaikkiin kansalaisiin, ei vain marginaaliryhmiin. Hallitus ja sotavoimat hallitsivat ja hallinnoivat yksin sodan ajan yhteiskuntaa niin, että parlamentaarinen poliittinen toiminta näivetyi.

Suomi hävisi sodan. Häviö muutti maan sisäisiä

poliittisia voimasuhteita. Rauhanehdot ja välirauhansopimus oli kirjoitettu niin, että voittaja, Neuvostoliitto, sai puuttua suomalaiseen yhteiskuntaan ja suunnata maan hallintaa. Poliittista suuntaa oli muutettava. Hallitukseen tulivat myös kommunistit, jotka aiemmat hallitukset olivat pakottaneet maan alle.

Myös uusi valtaannousut poliittinen suunta halusi turvata asemansa perinteisin menetelmin, valtiovallan fyysisen väkivaltakoneiston turvin. Se toimi kuin aktivistit vuonna 1918. Se hajotti ja miehitti uudelleen entisen salaisen poliisin (Etsivä keskuspoliisi, sittemmin Valtiollinen poliisi). Uusi Valpo kohdisti sihtinsä 1920- ja 1930-luvun valtaa pitäneeseen eliittiin, joka joutui pakenemaan tai luopumaan poliittisesta toiminnasta. Tilanteen käänteisyttä aiempaan kuvaa se, että uusi poliisi toimitti tietoja Suomesta Neuvostoliitolle, jota poliisi ennen sotaa oli pitänyt ulkoisena uhkana.

* * *

Martti Ahdin kuvaamista tapauksista ensimmäinen koskee vuoden 1921 suojeluskuntaselkkausta. Se alkoi siitä, että Helsingin suojeluskuntapiiriin päällikkö Paul von Gerich arvosteli Hufvudstadsbladetsissä nimimerkillä kirjoittamassaan artikkelissa hallituksen ulkopoliittista suuntausta. Hallitus vaati hänen erottamistaan, mutta kun suojeluskuntain ylipäällikkö Georg von Essen ei suostunut siihen, presidentti erotti von Essenin ja nimitti hänen tilalleen kenraalimajuri K.E. Bergin. Hän joutui nopeasti vaikean painostuksen kohteeksi upseerivereidensa taholta ja ampui itsensä. Kolme viikkoa kärhämän ja sotaministeri Hämäläisen esittämän vaatimuksen jälkeen von Gerich luopui virastaan. Sotaministeriin kohdistuneen laajan polemiikin jälkeen myös sotaministeri erosi. Suojeluskuntajärjestön oli nyt saatava uusi ylipäällikkö. Entiset aktivistipiirit ajoivat kenraali C.G. Mannerheimia, mutta presidentti nimitti virkaan everstilutnantti Lauri Malmbergin.

Suojeluskuntaselkkausessa ja sitä seuranneessa suojeluskunta-asetuksen uudistamisessa hallitusta painostettiin voimakkaasti, mutta hallitus sai tahonsa läpi taitavan poliittisen operaation kautta. Presidentti Ståhlberg oli myös lujasti hallituksen takana. Tilanteen kärjistyisestä huolimatta hallituksen valta piti, vaikka hallitus ei ollut maan asevoimaan kuuluvien suojeluskuntien ehdoton herra. Kriisissä koeteltiin suojeluskuntien autonomisuuden rajoja. Täpäryydestään huolimatta voitto oli merkittävä ja paalutti tulevia valta-asemia.

Hallitusvallan kannalta mielenkiintoisin on Ah-

din toinen tarina, tarina Mäntsälän kapinasta vuonna 1932. Se on jatkoa lapuanliikkeen ja hallituksen voimainkoitokselle vuonna 1930. Kapinan alkusysäyksenä oli kansanedustaja Mikko Erichin Ohkolan työväentalolla 27. 2. 1932 pitämä puhe, jota lapuanliikkeen miehet tulivat estämään. Maaherra Bruno Jalander käski pidättää häiritsijöitä. Alkoi pitkään jatkunut kilpailu siitä, saako hallitus nujerrettua kapinan ja kuinka hallitukseen kohdistunut kapina taltutetaan. Tekeekö sen presidentti, hallitus vai armeija? Voiko hallitus taipua ulkoparlamentaarisien vaatimusten edessä poliittisen kurssin muuttamiseen?

Mäntsälän kapina taustalla olivat jo kauan kiertäneet huhut vallankaappauksesta. Lapuanliikkeen masinoima talonpoikaismarssi kesällä 1930, laajat miilutukset, kyyditykset sekä kommunistilait — tasavallan suojelulaki — eivät riittäneet lapuanliikkeelle. Liikkeen onnistui vaihtaa heinäkuussa 1930 Kallion hallitus. Se sai myönteisemmän Svinhufvudin pääministeriksi ja lopulta vuonna 1931 hänet presidentiksi. Tilanne ei rauhoittunut eikä kurssi muuttunut riittävästi. Vallankumoushuhut jatkuivat. Etsivä keskuspoliisi raportoi hallitukselle erilaisista suunnitelmista »parlamentarismin rappion korjaamiseksi», mutta ei ryhtynyt tarpeellisiin toimiin niiden hillitsemiseksi.

Ohkolan työväentalon valtaajat eivät uskoneet hallituksen asialla olevaa maaherra Jalanderia. He saivat lisää tukijoita ja kapinoitsijoita. Valtaajat pyrkivät viemään vaatimuksensa läpi voimakeinoin. Kun presidentti kuuli kapinallisten pyrkivän Helsinkiin, hän käski armeijan päällikön Aarne Sihvon laatia suunnitelma Helsingin suojelemiseksi ja teiden sulkemiseksi. Sihvo teki työtä käskettyä ja pani suunnitelman myös toimeen. Tärkeimmät julkiset rakennukset ja asevarastot suojeltiin. Presidentti määräsi armeijan estämään kaikkien aseellisten joukkojen saapuminen Helsinkiin. Etelä-Suomen varuskuntia asetettiin hälytysvalmiuteen. Vaikka lapuanliikkeen johto olikin yllättynyt Svinhufvudin päättävyydestä, ei se vielä kukaan luopunut marssiaikeistaan.

Presidentti, joka johti kriisiä henkilökohtaisesti hallituksen ohi, perusti avukseen sotilaallisen esikunnan. Siihen kuului sotilaallista suunnittelua johtavan puolustusneuvoston jäseniä, puolustusministeri, armeijan päällikkö ja suojeluskuntien ylipäällikkö. Mukana ei ollut C.G. Mannerheim, joka oli ollut jo vuonna 1919 aktivistien poliittisena johtajahahmona. Vuoden 1921 suojeluskuntaselkkausessa häntä yritettiin saada suojeluskuntien johtoon, ja 1920- ja 1930-luvun taitteessa hän oli entisten

aktivistipiirien havitteleman kaappauksen valtaan nostattama johtajaehdokas. Hän oli lapuanliikkeen ja Mäntsälän miesten salainen poliittinen toive.

Esikunnan useat jäsenet tunsivat myötätuntoa kapinoitsevia suojeluskuntia kohtaan. Armeijan ja suojeluskuntien välillä oli esikunnassa vahva kahaus. Suojeluskuntien ylipäällikkö, kenraali Malmberg tuki vaatimusta hallituksen vaihdoksesta. Kampailtiin siitä, oliko presidenttiä tukevalla armeijalla ja sen johdolla, kenraali Sihvolla, riittävät voimia nousta suojeluskuntia vastaan. Tuossa henkisessä taistelussa ratkaisun avaimet olivat taipumattomalla Svinhufvudilla. Hän ei suostunut kapinallisten vaatimukseen hallituksen vaihtamisesta. On mitä ilmeisintä, että hallitus pysyi pystyssä lähinnä presidentin ja myös hänen takanaan seisoneen puolustusvoimien komentajan ehdottoman vallan turvin. Toisaalta tilannetta voidaan lieventää toteamalla, että kapinallisilla ei ollut itsenäistä johtajaa, joka olisi rohjennut nousta presidentin julkiseksi vastavoimaksi. Mannerheim ei sitä tehnyt.

Vaikka kriisi kohdistui hallitukseen, hallitus oli siitä syrjässä. Joitakin kokoomuksen ministereitä erosi, mutta presidentti täydensi heidän tilalleen uusia, pääasiassa sotilaita. Sisäministeriksi presidentti nimitti mm. yleisesikunnan päällikön kenraalimajuri Oeschin. Pitkähkön odotuksen jälkeen presidentti tiukensi linjaansa. Hän turvautui kapinallisille kohdistettuun vetoomukseen ja kehotti heitä luopumaan pyrkimyksistään. Lopulta myös armeija ei enää odottanut vaan alkoi toimia. Se saartoi Mäntsälän ja lähetti sinne joukkoja. Nyt taipuivat myös suojeluskunnat.

Mäntsälän kapinan tavoitteena oli parlamentarismien ja mädän puoluevallan kukistaminen. Koska presidentti asettaa hallitukset ja vapauttaa tehtävistään myös ministerit, painostus suuntautui tosiasiasa myös presidenttiin. Kapinalliset ja heitä lähellä olleet entiset aktivistit pitivät yhteyttä häneen. Kriisissä näkyi suomalaisen hallitusvallan presidentti-vastaisuus sekä sotavoiman ylipäällikkyyden merkitys sisäpoliittisessa kriisissä. Tuossa tilanteessa vahvat sotavoimat ja itsenäinen presidentti, jotka edustivat parlamentista ja politiikasta riippumatonta institutionaalista valtaa, pystyivät vastustamaan ulkoparlamentaarista painostusta.

* * *

Vuosien 1944—1948 kriisissä osat olivat vaihtuneet. Aktivistien tilalla oli SKP:n vanha maanalainen johto. Kommunistien vallan takasi rauhansopimus, jonka saneli Neuvostoliitto. Se edellytti politiikan muutosta, kiellettyjen poliittisten voimien va-

pauttamista, sotaan johtaneen poliittisen suuntauksen tuomitsemista ja uusia kasvoja maan johtoon.

1920- ja 1930-luvun poliittisen vallan haltijat siirtyivät sodan jälkeen oppositioon. IKL ja suojeluskunnat kiellettiin. Vallan vaihto koski erityisesti politiikan äärilaitoja. Muutoin poliittinen suunnanmuutos ei ollut täydellinen. Hallitus oli kolmen suuren yhteistyöhallitus. Kommunistit olivat ainoastaan yksi kolmesta suuresta hallituspuolueesta. Sodan voittaja ja uudet vallan haltijat miehittivät vanhan salainen poliisin. Valvoja ja valvonnan kohde vaihtoivat paikkaansa. Salaisen poliisin joutuminen kommunistien, 1920- ja 1930-lukujen maanpetoksesta epäiltyjen, haltuun ei ollut SDP:n ja maalaisliiton tarkoituksena.

Jussila kuvaa näitä vallanvaihdoksia ja niistä syntyneitä vastakohta-asetelmia. Hän ei tyydy yksinomaan käymään läpi SKP:n arkistoja ja arvailemaan, minne kommunistien vallankaappaussuunnitelma on piilotettu. Hän käy läpi myös liittoutuneiden valvontakomission toimintastrategiaa, valvontakomission yhteyksiä suomalaisiin poliitikoihin (erityisesti kommunisteihin), kommunistisen puolueen pyrkimyksiä virkakoneiston demokratisoinnissa sekä valtiollisen poliisin miehitystä.

Kevään 1948 vallankaappauksen torjunnan on Jussila kuvannut intensiivisesti mahdollisuuksien historiana. Mahdollisuuksia ruokkivat nuoruutensa 1910-luvulla venäläisen urkintajärjestelmän alla eläneiden isänmaallisten piirien epäluulot kommunistien toimintaa kohtaan. Myös Itä-Euroopan kokemukset herättivät pelkoa, sillä kaikki Neuvostoliiton länsinaapurit siirtyivät hiljalleen kommunistiksi. Presidentin ja ei-kommunististen ministereiden pelkoa lisäsi valtiovallan sisäinen turvallisuusjärjestelmän epäluotettavuus. Niin kuin kaikissa merkittävisissä poliittisissä käännteissä, politiikan teko oli erityisen aktiivista salaisen, kolmannen kerroksen tasolla. Valtiollinen poliisi valvoi oikeistoa ja raportoi tiedoistaan valvontakomissiolle. Liikkuvan poliisin johto oli myös varuillaan. Liittoutuneiden valvontakomissio, joka toimi Hotelli Tornissa Pariisin rauhansopimuksen allekirjoittamiseen saakka, tarkkaili maata yleisesti. Pääesikunnan tiedusteluosaston valvontatoimisto ja sitä seurannut ulkomaanosaston V jaosto, tiedotustoimisto ja operatiivinen osasto harjoittivat maan sisäistä tiedustelutoimintaa. Lisäksi kaikilla suurvalloilla oli omat salaiset tarkkailu- ja vakoilujärjestelmänsä, ja ne ulottivat lonkeronsa sisälle suomalaisen politiikkaan.

Huhtikuun 1948 kriisi on analoginen vuoden 1932 kriisin kanssa. Presidentti Paasikivi piti kaikki langat käsissään, niin kuin Svinhufvud aikanaan.

Presidentti ei voinut luottaa hallitukseen eikä sen salaisen poliisin raportteihin, sillä hän sai tietoja yhden hallituspuolueen, SKP:n, vallankaappausaikeista. Pääministeri Peckala oli heikko johtaja, ja lisäksi hän kuului kommunistien peitejärjestöön, SKDL:oon. Poliisia hallitseva sisäministeri Leino kuului samaan puolueeseen. Huhujen lisääntyessä ja poliittisen tilanteen jännittyessä — eduskunta käsiteli YYA-sopimuksen hyväksymistä — tilanne oli eduskunnan kannalta kriittinen. Presidentti sai sisäministeriltä tietoja oikeiston aseellisesta kaappauksesta ja toisaalta vanhoja aktivistikanavia pitkin tietoja kommunistien kaappaushankkeista. Jäljelle jäi armeija, johon saattoi luottaa. Presidentti kääntyi Svinhufvudin tavoin sotaväen ylipäällikkönä suoraan armeijan komentajan Aarne Sihvon puoleen. Hän käski tehostaa armeijan varikkojen vartiointia. Sihvon toimeksiannosta laadittiin suunnitelma (kenraali Heinrichs) puolustusvoimien osuudesta yleisen järjestyksen ylläpidosta sekä laillisen hallitusvallan turvaamisesta. Armeija pani suunnitelman myös toimeen. Niin kuin vuonna 1932, armeija tehosti presidentin asunnon vartiointia mm. siirtämällä tykkiveneitä. Helsingin liikkuva poliisi suoritti tunnetun hälytysharjoituksen ja kuljetti aseita Tuomiokirkon kellarista.

Kommunistien kaappaushuhujen taustalla olivat oikeiston pelot hallitusta kohtaan ja toisaalta kommunistien tyytymättömyys parlamentaarisen tien tuloksiin. Molempien huhujen taustalla oli epäluulo hallitusta kohtaan. Kriisi kohdistui hallitukseen, mutta tilanne ratkaistiin hallituksen ulkopuolella. Presidentti sotavoiman ylipäällikkönä teki sen suoraan armeijan kanssa hallituksen ohii. Vuonna 1932 tilanne oli ollut vaikeampi. Sihvooon kohdistui tuolloin erittäin voimakas suojeluskuntajärjestön paine taipua kapinallisten taakse. Kevään 1948 kriisissä Sihvo tuki jälleen presidenttiä ilman mitään vaikeuksia. Armeija oli tällä kertaa täysin yhtenäinen.

Hallituksen salaisen poliisin asemat ovat myös rinnasteisia. 1930-luvun alussa Etsivä keskuspoliisi kohdisti tarkkailunsa vasemmistoon, mutta ei nähnyt kunnolla oikealla silmällään. Etsivä keskuspoliisi ja suojeluskunnat vähätelivät oikeiston hankkeita yhteiskuntajärjestelmää kohtaan. Kuitenkaan hallitus ei kokonaisuudessaan voinut nukkua öitänsä rauhassa. Se joutui aika ajoin havaitsemaan, että maan puolustusvoimiin kuuluneet suojeluskunnat eivät olleet ehdottoman varmasti hallituksen ohjauksessa. Keskiryhmien poliitikot joutuivat luomaan oman tiedustelujärjestelmänsä. Kaappausuhka oli tulossa kuitenkin siltä sunnalta. Poliisi toimi mitä poliittisemmin. 1940-luvun lopulla salainen

poliisi näki oikealla silmällään, mutta vasen oli näkövammaisen. Valtiollisen poliisin raporteilla Paasikivi ei tuossa tilanteessa tehnyt mitään. Hän suorastaan epäili sen olevan mukana mahdollisessa kaappaushankkeessa. Poliisi oli liian lähellä vaaran lähdeä, kommunisteja. Poliisin kyvyttömyys vei presidenttiä armeijan suojiin.

Kirjan osoittavat, että vasta kaikkien arkistojen avauduttua ja tiukimmin vartioitujen asioiden paljastuttua suomalaisen poliittisen kulttuurin henkisiä perusteita ja henkistä ilmapiiriä voidaan arvioida yleisesti. Presidentin ja valtioneuvoston väliset valtasuhteet saavat uusia ulottuvuuksia. Suomalaisessa poliittisessa järjestelmässä näkyy idän ja lännen rajan läheisyys.

Erityisen ongelmalliseksi koettiin Suomessa salainen rajantakainen vaikuttaminen. Siinä houkuteltiin kansalaisia epäisänmaallisiin tekoihin. Suomeen luotiin sisäisen poliisivartiointin järjestelmä, joka kohdistui ulkoisen vihollisen ohella tiukasti vieraalle vaikutukselle alttiisiin kotimaisiin poliittisiin ryhmittymiin. Se edisti pelon ja kyräilyn ilmaipiiriä.

Toisen maailmansodan jälkeen poliittiset toimijat esiintyivät Janus-kasvoisina. He olivat samaan aikaan aitoja patriootteja ja toisilla foorumeilla uuden poliittisen suunnan edustajia. He toimivat ensimmäisen, toisen ja kolmannen kerroksen areenoilla eri tavoin. Julkiset ja ei-julkiset puheet erkaniivat toisistaan. Sanat menettivät merkityksensä. Ensimmäisen kerran meillä kiinnitettiin asiaan huomiota Paasikiven päiväkirjojen tultua julkisuuteen. Viime vuosien muutos Neuvostoliitossa on tuonut sen uudelleen esille. Monet entiset puheet on nyt selitetty vain puheiksi, tilanteen edellyttämäksi välttämättömyydeksi, diskurssiksi tai valtioviisaudeksi.

Hallitusvallan käyttö on Ahdin ja Jussilan kirjoissa presidenttijohtoista. Se on todettu ennenkin. Tutkimuksissa presidentin vallankäyttö saa kuitenkin uusia ulottuvuuksia. Nyt käy ilmi, että presidentin valta ei kriisitalanteissa perustunut pelkkään karismaan niin kuin usein on annettu ymmärtää vaan armeijaan ja aseelliseen uhkaan. Lapuanliike, Mäntsälän kapina ja kommunistien vallankaappausuhut torjuttiin normaalidemokratian oloissa melko kovilla keinoilla. Tilanteen mielenkiintoisuutta lisää se, että kummassakaan kriisissä presidentti ei tehnyt poliittisella salaisella poliisilla mitään. Poliisit eivät kyenneet vastustamaan kaappausuhkia puutteellisen havaintokykynsä takia. Ne eivät turvanneet itsenäisyyttä miltään kriisiltä. Ne suorastaan provosivat ei-parlamentaariseen toimintaan.

Tarkastelluissa kriiseissä poliittinen järjestelmä

oli niin lamautunut, että ratkaisu jouduttiin hakemaan aseellisista uhkailuista. Se ei kerro hyvää demokratiasta. Uhkailu synnyttää uhmakkuutta ja lisää vieraantuneisuutta. Vuoden 1948 kriisin juuret olivat 1930-luvulla.

Erityisesti vuosien 1932 ja 1948 kriiseissä hallitukset olivat statisteja. Sekä pääministeri Sunila vuonna 1932 että pääministeri Pekkala vuonna 1948 olivat virkamiespoliitikkoja, jotka olivat tottuneet toimimaan valtioneuvoston virallisilla, juridisilla foorumeilla. Poliitiikan syvät virrat kulkivat muualta. Kummatkaan pääministerit eivät saaneet edes omaa hallitustaan taakseen. Lisäksi he kartoivat julkisuutta, jo tuolloin tärkeää vaikuttavaa voimaa.

Hallitusten heikkoutta lisäsi se, että kummatkin hallitukset olivat eripuraisia enemmistöhallituksia tilanteessa, jossa taisteltiin politiikan perussuunnasta. Hallitukset eivät kyenneet hallitsemaan maan politiikkaa. Hallitsemista vaikeutti myös hallituspolitiikan suuntalinjat saneleva poikkeuksellisen vahva presidentti.

LÄHTEET

- Ahti, Martti (1990): *Kaappaus? Suojeluskuntaselkkaus 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän kapina 1932*. Otava, Keuruu.
Jussila, Osmo (1990): *Suomen tie 1944—1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokraattinen?* WSOY, Juva.